

Efter *Den Danske Ordbog*

Af Allan Karker

Ved udgangen af 2004 forelå de tre første bind af *Den Danske Ordbog*. Bind 1, der omfatter A-D, udkom i 2003 og blev anmeldt af Henning Bergenholtz & Vibeke Vrang dels i *Hermes* 33 (2004), dels i *LexicoNordica* 11 (2004), begge steder fulgt op af kommentarer ved Henrik Lorentzen & Lars Trap-Jensen som repræsentanter for redaktionen. I en senere anmeldelse i *Danske Studier* 2004 kunne Karen Margrethe Pedersen tillige bedømme bind 2, der var udkommet samme år og som dækker E-H. Med bind 3 omfattende I-L, der ligeledes fremkom i 2004, er *Den Danske Ordbog* nået frem til midten af sin bane, og det er således halvdelen af det endelige værk jeg kan lægge til grund for mine følgende betragtninger.

Mit ærinde er ikke at levere en ny og anderledes anmeldelse. Tilskyndet af disputen om lemmaselektionen mellem Bergenholtz & Vrang (2004a:155-163; 2004b:167-168) og Lorentzen & Trap-Jensen (2004a:180-185; 2004b:192) vil jeg blot indledningsvis præcisere mit standpunkt. Med formuleringen af principperne for »Udvælgelse af opslagsord« (DDO 1:60), der munder ud i at ordbogen rummer »den foreliggende mængde af opslagsord, som har en udbredelse i moderne dansk der berettiger til optagelse og behandling i en modersmålsordbog af Den Danske Ordbogs størrelse«, har redaktionen gjort det lidt for nemt for kritikerne at tale om tautologi, oven i købet udsmykket med allusion til Gustav Wiedes måne (Bergenholtz & Vrang 2004a:163; 2004b:168). Men Lorentzen & Trap-Jensen har sobert og efter mit skøn med gode argumenter imødegået denne kritik (2004a:181; 2004b:192).

Hermed er dog ikke sagt at jeg slet intet savner i DDO. Lad mig nævne nogle få ord (blandt adskilligt flere) som jeg har iagttaget i kilder fra tidsrummet 1992-2004, men som glimrer ved deres fravær i DDO: *altgennemtrængende*, *bekæmper*, *betalelig*, *bosniak*, *halvbue*, *hidlokke*. Fælles for dem er at de er registreret i andre ordbøger, *altgennemtrængende* således i NDO og DanskO, *betalelig* og *halvbue* i DanskO. Men når *bosniak*, som jeg har tre moderne citater på, ellers kun findes i ODS og ODS-S, det sidste sted karakteriseret med »aftagende brug i 20.årh.«, så bliver det sandsynligt at dette ord har figureret så sjældent i DDO's korpus at dets fravær i den trykte ordbog alligevel ikke er så påfaldende

endda. Noget tilsvarende kan måske føres i marken om *bekæmper* trods to moderne citater, og i hvert fald er det klart at selve afledningstypen er så produktiv (jf. suffiksartiklen *-er*¹) at forståelsen af ordet er helt uproblematisk. Om *hidlokke* gælder at det nok er afhjemlet i ODS (1926), men det er allerede dér betegnet som litterært og lidet brugt, hvilket heller ikke dementeres af mit moderne excerpt, som lyder: »Det rige, men militært impotente England hidlokkede vældige vikingeflåder« (Feldbæk 2004). På den anden side undrer det mig at *kvajhoved* ikke har fået sin egen artikel på linje med behandlingen i RO, NDO og DanskO; til forskel fra synonymet *fæhoved* er det kun nævnt som sammensætningseksempel under lemmaet *hoved* (jf. Karen Margrethe Pedersen 2004:181). Og når Bergenholtz & Vrang i deres ene anmeldelse taler om »ordbogens fortekst side 60« (2004a:163), kan det synes at være en skæbnens ironi at DDO kun henfører *fortekst* til film eller tv-program mens allerede ODS-S (1997) citerer ordet anvendt om en del af en tryksag i 1941. Alligevel må jeg alt i alt konkludere at de »manglende ord« i de allerfleste tilfælde lader sig bortforklare netop ud fra redegørelsen i ordbogens fortekst side 60. Og til mit formål kan jeg da nøjes med at tage redaktionens udvælgelse til mig og efter den gammeldags magistrelle recept anerkende produktet som quantum satis.

Det er jo rigtigt, som Bergenholtz & Vrang skriver, at en papirordbog i princippet er forældet allerede når den udkommer, og at den »i bedste tilfælde kan oplyse om sprogets udvikling indtil afslutning af redaktionsarbejdet« (2004b:167). Men det er nu heller ikke så ringe. Som det fremgår af værkets indledning vil DDO give en leksikalsk »beskrivelse af dansk sprog fra 1950'erne og frem til i dag«, dvs. »til ordbogens udgivelsestidspunkt« (DDO 1:62-63). På den ene side kongruerer den altså med NDO, der udgave for udgave – tilsammen 18 fra 1953 til 1999 – ved løbende justeringer (strygninger og tilføjelser) har bestræbt sig på at give så godt som et øjebliksbillede af det vigtigste danske ordforråd på udgivelsestidspunktet. På den anden side er DDO en historisk ordbog, sammenlignelig med ODS(-S) inden for sit ganske vist meget kortere tidsrum. Mens ODS suppleret af ODS-S dækker sprogbugen i tiden ca. 1700-1955 (jf. ODS-S 1:XXIX-XXXII), giver DDO et tilsvarende overblik over eftertiden frem til det nye årtusind, en periode der falder sammen med Dansk Sprognævns hidtidige eksistens. Blandt opgaverne for nævnet var fra første færd »At indsamle og registrere nye ord (fremmedord og nydannelser)«, som det hed i den tidligste bekendtgørelse af 29/4 1955; og den nugældende lov af 14/5 1997 pålægger stadig Sprognævnet

»at følge det danske sprogs udvikling« og »indsamle nye ord, ordforbindelser og ordanvendelser«. De vigtigste pejlemærker var fra starten den netop afsluttede ODS og den nyudkomne NDO. I den mellemliggende tid er ODS naturligvis kommet på større og større afstand, og det følger af sig selv at de skiftende reviderede udgaver af NDO indtil 1999 ligesom Pia Jarvads historisk anlagte ordbog over Nye Ord 1955-1998 nu vil træde i baggrunden for DDO som sammenfatning af det foregående halve århundredes ordhistorie og som afsæt for observationer vedrørende det danske sprogs nyere udvikling.

Til Dansk Sprognævns indsamling har jeg over en årrække ydet min skærv (jf. Karker 2001), og jeg fortsætter min excerpering under de nye forudsætninger som fremkomsten af DDO har skabt. De iagttagelser jeg i det følgende rapporterer om gælder udelukkende fænomener som ikke er registreret i DDO, men som allerede antydet ovenfor er hensigten ikke at kritisere (endsige triumfere over) DDO. Et grundsynspunkt under mine private observationer er at det er vigtigt at registrere også fænomener der for en umiddelbar betragtning tager sig ud som udslag af ubetænksomhed eller uvidenhed, for sådanne øjeblikkelige individuelle afvigelser fra den etablerede sprogbrug vil sidenhen ikke sjældent vise sig at blive selskabelige. En anden vigtig opgave ser jeg i at holde øje med det sproghistoriske efterslæb, moderne skribenters (muligvis stilbevidste) brug af traditionelle ord og udtryk der i moderne ordbøger er udrangeret som forældede.

I den følgende oversigt har jeg ikke fundet det nødvendigt at dokumentere alle iagttagelser med kildehenvisning, og citater kan af pladshensyn være afkortet eller på anden (dog naturligvis aldrig svigagtig) måde tillempet. Aviser og tidsskrifter citeres oftest uden forfatternavn.

Ordklasse og genus

Blandt de sjældne eksempler på ordklaseskift kan nævnes adverbiet *gladelig* anvendt som adjektiv i »et gladeligt velkommen« i en leder i JP 2003 (med fortilfælde 1919 i ODS). Konjunktionen *ifald* er i et læserbrev i JP 2004 omtolket til adverbium med betydningen 'i så fald': »Kvinder måtte ikke forlade hjemmet uden mandlig ledsagelse, og ifald da altid tilhyllet i burka«.

Fremmedordet *humaniora* er ikke tillagt noget genus i DDO så lidt som i RO, NDO, FrO og DanskO; men i JP 2004 forekommer både fælleskøn og intetkøn: »den faldende interesse for humanioraen« og »inden for det traditionelle humaniora«. Skift fra fælleskøn til intetkøn ses i »et

voldsomt *adfærd*« (JP 2003), »et *afskrift* fra Skånske Lovs bestemmelser« (Hoff 1997; jf. *efterskrift* fælleskøn eller intetkøn), »et lille *akvarel*« (SøndA 2003) og »idémand med særligt *flair* for at lave penge« (JP 2004); til de tre første har ODS(-S) paralleller i ældre sprog. Det modsatte skift fra intetkøn til fælleskøn optræder i »den megen kostbare jødiske *bohave*« (JP 2004) og »Karin Michaëlis høstede megen *ffjendskab*« (Nielsen 2002) – i begge tilfælde er fk. betegnet som forældet i ODS – samt i »ordet er en *diminutiv*« (Müller 2004).

Bøjning

Som nys nævnt forekommer *humaniora* med markeret genus, i det ene excerpt udtrykt i bekendtheds morfemet: *humanioraen* (trods den håndfaste karakteristisk »ubøjelig« i DanskO). De øvrige afvigelser fra den ordbogsførte sprogbrug fordeler sig for substantivernes vedkommende på alternative flertalsdannelser. I stedet for pluralismorfemet *-e* optræder *-er* i »et utal af *barnedåber*« (Historie 2004) og »*hvid'ernes* værdi i lybsk mønt« (Enemark 2003); omvendt *-e* for *-er* i »hellenistiske mysterie*kulte*« (Müller 2004) og »som andre *lemminge*« (Sven Ove Gade i JP 2004, påfaldende fordi *-e* ellers er forbeholdt visse personbetegnelser); nulmorfem i stedet for *-er* ses i »et af de største *karneval*, vi kommer til at opleve« (læserbrev i JP 2004), ligesom nulmorfem er tillagt det franske fremmedord i »sådanne *faux-pas*« (Bjørn 2001; uden pluralis i RO, NDO, FrO og DDO, i DanskO ligefrem »ubøjelig«). Uetableret i sprogbugen er pluralis af et stort antal afledte abstrakte substantiver; men for så vidt de forestilles som eksemplarer, forsynes de med pluralismorfemet *-er*, således *fagligheder*, *forgabelser*, *hasarder*, *kapabiliteter*, *kommunismer* (»visse asiatiske kommunismer«).

Inden for adjektivbøjningen kan der spores en ret udbredt tendens til at negligere neutrums morfemet i ét bestemt ord, nemlig *al*. Det gælder både attributivt som i »al anlægsarbejdet« (ÅrhSt 2004), »al glasset« (Skalk 2004), »al unødvendigt gods« (Hoff 1997) og i faste forbindelser, fx »i al overvejende grad« (Müller 2004) og »i al væsentligt« (leder i JP 2004).

Til pronomenet *ingen* hører jo neutrumsformen *intet*. Men et analogisk *inget* kan forekomme: »Det har vi inget overblik over, siger han« (JP 2004), »det var inget problem for politiet« (B.T. 2005), »Inget arbejde!« (BerlT 2005). Der er næppe tale om påvirkning fra svensk, og varianten er ikke helt ny; den er registreret i ODS (1927) og dér betegnet som »dialektal eller vulgær«.

Som falske analogidannelser efter den svage verbalbøjning optræder pluralis af participierne i »vi er ikke endegyldigt *afskrevede*« (JP 2004) og »Boghandlerne er *afskårede* fra at konkurrere på prisen« (JP 2004); det er klart at de stærktbøjede former *afskrevne* hhv. *afskårne* havde været formelt korrekte, men singularis *afskrevet* hhv. *afskåret* turde ellers ligge ligefor. Den nu om stunder usædvanlige præteritumsform i »han *forstilte* sig ikke« (Sven Ove Gade i JP 2003) er anført uden redaktionel kommentar i ODS (1923). I sammensætninger med *holde* som sidsteled er der en udbredt tilbøjelighed til at omdanne præteritum til svag bøjning: »da politiet *anholdte* ham for vold« (OddA 2004), »NN *beholdte* livsgnisten lige til det sidste« (dødsannonce i JP 2004), »Retten *henholdte* sig til, at sagen godt kunne belyses uden de to ministre i vidneskranken« (JP 2003), »de over 2000 mennesker, der *højtideligholdte* jubilæet for våbenhvilen« (JP 2003); for *anholde* og *beholde* har ODS noteret fortilfælde fra 1700-tallet. Under lemmaet *fornemme* er RO, DanskO og DDO enige om det svage præteritum *fornemmede*, men besynderligvis er de også fælles om på alfabetisk plads at anføre både præteritum *fornam* og participiet *fornummet* med henvisning til *fornemme* – der altså på sin side kun figurerer med svag bøjning; NDO medtager derimod til lige den stærke bøjning under *fornemme*. Nutidig brug af det stærke præteritum ses i »Fornam vi ikke næsten, at tv tog førergreb på vores følelser?« (WeekA 2005).

Syntaks

Under denne rubrik samler jeg eksempler på sprogbrug der afviger fra hvad DDO meddeler som »almindelige grammatiske konstruktioner i moderne dansk« (DDO 1:38-39; jf. 1:753).

I forbindelse med *både ... og* såvel som med *dels ... dels* nævner DDO afvigelser fra normen der »af nogle« anses for ukorrekte, fx med *men og så* som korrelat; en yderligere udskridning ses i »vi er endnu langt fra både retssædvane for slet ikke at tale om statsskik« (Bjørn 2001) og »Bagsædepladsen er derimod knap så imponerende. Dels er knæpladsen ikke så god, som man skulle forvente, og det stærkt skrånende tag begrænser loftshøjden« (Motor 2004). Et tilsvarende tvivlsmaal er ikke omtalt i forbindelse med *hverken ... eller*; men analoge konstruktioner forekommer, fx »hverken for rådmanden, ej heller for resten af byrådet« (JP 2004) og »Sådan ville hverken en Hækkerup og da slet ikke en Krag have drømt om at formulere sig« (Gade 2004); historisk præcedens er registreret i ODS VIII:837.

I alle de øvrige tilfælde som skal berøres her er kernen et verbal. Fra engelsk er overtaget den »absolutte« konstruktion med participium *givet* i betydningen 'i betragtning af', fx »Givet at vort kildemateriale er så fragmentarisk, må vi formode, at [osv.]« (Hansen 2004) og »da en sådan holdning ville være absurd, givet den enorme kompleksitet, der synes at have karakteriseret indvandringen« (Ole Høiris i JP 2004). Når *forkynde* kan konstrueres med direkte personobjekt, fx »den skabergud, Paulus forkynder« (Müller 2004), er det nok traditionelt teologisk fagsprog, jf. ODS V:591,49ff. Men også andre verber kan optræde med objekt uden præposition, således »Andre *argumenterer* at mange af anglicismene ikke er lån, men regulære kodeskift« (Trap-Jensen 2002), »at *føje* kidnappernes krav« (JP 2004), »de føler sig *hetzet*« (JP 2004), »Vil man bo i Danmark, må man *indordne sig* vore normer« (læserbrev i JP 2003). Omvendt kan det forekomme at et præpositionsudtryk viger pladsen for et indirekte objekt som i »Nu *fremsender* jeg ham skriftligt dokumentation« (ÅrhSt 2003), eventuelt kombineret med at et direkte objekt får tildelt rollen som indirekte: »skal man endelig *klandre* bogens forfattere noget, er det, at [osv.]« (WeekA 2003) og »Det kan ikke *klandres* Tove Fergo, at kassen var tom, da hun trådte til« (leder i JP 2003) – jf. synonymet *bebrejde*. Hvor præpositionsudtryk bruges, er skribenten ikke sjældent usikker i valget af den rette (konventionelle) præposition, som det ses i de følgende citater: »Flere lande *advarer mod*, at forfatningen helt må opgives, hvis det ikke lykkes at nå til enighed« (JP 2004) – og omvendt »en meget kraftig *advarsel* til Danmark *om* at tillade andre (NATO-)magter at oprette baser på dansk territorium« (Bjørn 2004); »tallene er *afrundet på* hele hundreder« (Enemark 2003); »Jyderne *bedyredes om*, at de ikke var glemt« (Frandsen 1996); »at *beskytte* det eksklusive Marlboro-mærke *fra* lavprishandlen i varehusene« (B.T. 2002); »Museet har *betragtet* sagen *for* så vigtig, at [osv.]« (Skriver 2003; jf. fra 1800-tallet ODS II:541,66); »i 2000, da 69 pct. af danskerne *fandt* pornoindustriens kvindebilleder *for* nedværdigende« (JP 2003; der menes ikke 'mere nedværdigende end rimeligt'!); »Alligevel *fratager* det ikke obersten *for* et ansvar« (ÅrhSt 2004, jf. *fritage*); »vores *færdighed til* at tale et sprog forudsætter en god hukommelse« (Spang-Hanssen 2004); »forsamlingen *henstillede* kongen *om* at bevilge en jernbane gennem Slesvig og Nørrejylland« (Frandsen 1996); »han havde indtrængende *henstillet til*, at man genoptog forhandlingerne« (Bjørn 2004); og »grundbestanddelen af ediktet er germansk med *ligheder* bl.a. *til* skandinaviske ret« (Mortensen 1991).

Endelig kan adskillige verber styre infinitivneksus (akkusativ med infinitiv) uden at denne alternative konstruktion (der er grundigt belyst af Boye 2002) i alle tilfælde er omtalt i DDO, velsagtens fordi frekvensen er utilstrækkelig. Eksempelvis skal følgende forekomster citeres: »da badegæster på Djursland *bemærkede* en mand i gummibåd drive væk fra kysten« (JP 1999); »mens jeg *betragter* mængden af turister myldre på kryds og på tværs« (Per Smidl i JP 2001); »Dengang kendte man ikke til at bedøve dyrene først. Jeg kan endnu *erindre* grisen skribe« (læserbrev i JP 2003); »da personalet ved lukketid *fandt* den 17-årige pige sidde på en trappe ved diskoteket« (ÅrhSt 2004); »Man *forfatter* frygten lure i baghovedet på dem, man beder udtale sig« (ÅrhSt 2001); »Tværtimod skal vi plante nye vejtræer og *følge* dem vokse sig store og smukke« (SøndA 2004); »Man har *iagttaget* visse afrikanske chimpanser udsøge sig og bruge sten til at knække nødder med« (JP 2002); »når man *læser* en dr. phil. i historie udtale sig eksempelvis om miljø eller intelligensforskning« (David Gress i JP 2004).

Orddannelse

Her skal først nævnes nogle få ord der kan opfattes som strukturelt godtagelige, men ikke normfæstede variantformer: *abnormal*, *abnormalitet*, *afartet* (»hvor forfærdelig afartet det, jeg laver, er«, Otto Frello interviewet i WeekA 2004; jf. *fremmedartet*, *vanartet* etc.), *ankerfolk*, *delegitimere*, *dobbeltbunden* (»de mange tvetydige, dobbeltbundne replikker«, JP 2004; grammatisk omtydning af det etablerede *dobbeltbundet* 'med dobbelt bund'), *efterlevn* (jf. ODS & ODS-S *efterlevning*). Ligeledes unævnt i DDO, men registreret i ODS(-S) er fx *agtpågiven*, *bibelshistorie*, *falskmønter*, *højtspændt* (»højtspændte forventninger«, Müller 2004).

I foden af en artikel i DDO gives »eksempler på ord der kan dannes ud fra opslagsordet. Ordene er normalt udvalgt efter deres hyppighed i sproget« (DDO 1:48). Under lemmaet *branche* anføres således bl.a. »branchefolk, -forening, -kendskab, -organisation« som alle må forudsættes at være selvforklarende, hvorimod sb. *brancheglidning*, adj. *branchekendt* og adv. *branchervis* er opslagsord for egne artikler. I mit materiale optræder adj. *branchevant* (»Medhjælper til pølsevogn. Voksen, branchevant medhjælper m/k søges«, annonce i OddA 2003). Andre selvtolkende orddannelser der er (mere eller mindre) sandsynlige kandidater til leksikalisering er fx *borgernær*, *brudløs* (jf. RO *brudfri*; ikke i DDO), *brændetræ*, *fejldom*, *ferskvandsfisker*, *frasvindle* (jf. DDO *franarre*), *giftklar*

(Lassen 2003; jf. DDO *giftefærdig*, *giftelysten*, *giftemoden*), *herfødt* (»herfødte indvandrerbørn«, WeekA 2004; jf. DDO *herboende*, *her-værende*), *ibrugværende* (jf. DDO *ibrugtage*).

I det følgende giver jeg ved hjælp af udvalgte eksempler en oversigt over de typer af afledninger som mine excerpter viser er produktive i dagens dansk. De fleste af dem er nok hvad man kalder »tilfældige dannelser«, ord som næppe engang kunne gøre krav på at figurere i foden af en artikel i DDO; men tilsammen er de udtryk for sprogets iboende potenti-ale.

Foruden det forstærkende førsteled *hund-* (»saltet er *hundegiftigt*«, læserbrev i ÅrhSt 2004) forekommer blandt præfikserne *bom-* (»Jens Otto Krag stod *bomroligt* uden at fortrække en mine«, Hjortdal 1999) og *eks-* (»en *ekskristen*, der var konverteret til islam«, Müller 2004); men oftere *be-*, fx »*bekitlede* halvguder« (Gjørup 2000), »de som siden kom til at bemande og *bekvinde* statens stillinger« (Fjord Jensen 2004), »Suzanne Brøgger har forarget, begejstret og *belæst* et stort publikum«, tv-program i B.T. 2004), og *gen-*, fx »missionærer har skabt, besøgt og *genbesøgt* menigheder« (Müller 2004; jf. sb. *genbesøg*), »byen blev *gengrundlagt* med nye indbyggere« (Hansen 2004), »Spørger man ham, om det ikke er en modedille, *genspørger* han vredt: Hvor er modedillen henne?« (WeekA 2003; jf. *Gienspørgsmaal*, citeret ODS VI:775,8).

Ved siden af tilbagedannelser (rodafladninger) som i »uden fransk dominans, uden tyske *armvrid*« (WeekA 2003) og »dette grundtvigske *braller* om danskerne som Guds udvalgte« (Pittelkow 2004; også i ODS-S) optræder en lang række substantiver afledt med suffiks. Højfrekvent er suffikset *-er* til dannelse af nomina agentis, fx »Man er sin egen værdigheds *bevarer*« (Leffers 2003; også i ODS-S), »den kvindelige *forhører*« (Davidsen-Nielsen & Seidelin 2004), »Valdemar Atterdags virksomhed som *genrejser* af riget« (Feldbæk 2004), hertil også afledninger på *-gænger* som i »H.C. Andersen er en utrættelig *gallerigænger* og museumsgæst« (Brøndsted 2004a). Desuden danner *-er* indbyggerbetegnelser som *fastlænder* (OddA 2004) og *hamborger* (Frandsen 1996), ved analogi også *britere* (»de EU-skeptiske *britere*«, JP 2003). Til adjektiver dannes abstrakte substantiver typisk med suffikset *-hed*, fx *afsideshed* (Frandsen 1996), *indsigtsfuldhed* (Lassen 2003), ved fremmedord alternerende med *-itet* som i »Odins *androgynitet*« (Lassen 2003). Med *-eri* kreeres pejorativer dels af verber (*benspænderi*, læserbrev i WeekA 2003), dels af substantiver (»H.C. Hansen ligefrem ækledes ved Jens Otto Krags *dameri*«, WeekA 2004).

Substantivering af verber foregår med suffikserne *-else* og *-(n)ing*. Som eksempler på *-else* kan nævnes »*fremmelse* af gensidig respekt« (JP 2004; normalt *fremme*), »nu må tiden være kommet for en *granskelse*« (læserbrev i JP 2003; normalt *granskning*), »*indskrivelse* i laugene« (Vogt 2000; normalt *indskrivning*), »*indstillingen* af forfølgelsen« (Müller 2004; normalt *indstilling*); og på *-(n)ing*: »*antræfning* af et stykke vildt« (Hoff 1997), »denne *betvivling*« (Lützen 2002), »Ejendommen udbydes ved *budgivning* med mindste pris på kr. 3.200.000,-« (OddA 2003), »den tiltagende *ensporing* af politikken« (Frandsen 1996), »*gennemtvivning* af en tropestationering« (Bjørn 2004; DDO *gennemtvivningelse*), »*Jævnføringen* af H.C. Hansen med Stauning« (Bjørn 2004; normalt *jævnførelse*). Vaklen ses mellem *-else* og *-sel*, fx »rapporter om deltagerens opførelse, turens *gennemførelse* og det forventede udbytte hos deltagerne« (Frederiksen 2004; normalt *gennemførelse*) og »FN-pagtens forbud mod *krigsførelse*« (JP 2003; ordbøgerne har kun *krigsførelse*). Enkeltstående i mit materiale er fx *bygherreinde* (JP 2004), *fætterskab* (Bjørn 2001; også i ODS), *improvisatrice* (Brøndsted 2004a), *konsumerisme* (Historie 2004).

Suffikserne *-bar* og *-lig* er produktive til dannelse af mulighedsadjektiver, fx *afsætbar* (WeekA 2003), *erkendbar* (Hoff 1997; synonymt med *erkendelig* nævnt i DDO), *kommercialiserbar* (Henning Lehmann i UTT 2003); og *fremfindelig* (Ole Hasselbalch i WeekA 2003). Tilsvarende er *-et* produktivt som udtryk for præg, således *farcet* (JP 2004), *lebbet* (JP 2003). Tilhør betegnes med *-sk* eller *-isk*, fx *hamborgsk* (Frandsen 1996; også i DanskO), *hovedstadsk* (WeekA 2004) og *amatørisk* (Fjord Jensen 2004), *fortællerisk* (Historie 2004), *habsburgisk* (»det habsburgiske rige«, David Gress i JP 2004; traditionelt *habsburgsk*), *koranisk* (»benytte kildekritisk metode på koraniske tekster«, Jakob Skovgaard-Petersen i WeekA 2004). Etablerede afledninger som *hoffæhig*, *salonfæhig* (RO, NDO, DanskO) er mønster for nydannelsen i »at erklære Tyrkiet *Europa-fähigt*« (WeekA 2004). På grænsen mellem adjektiv- og adverbialsuffiks står *-vis*, fx »vælgerne sidder *bordvis* efter parti« (WeekA 2004), »forfatteren kan *fodnotevis* minde os om [osv.]« (WeekA 2004).

Som verbale tilbagedannelser (subtraktionsdannelser, Skautrup 1968:244) optræder fx »at *gidseltage* vælgerne« (leder i JP 2004; jf. DDO *gidseltagning* nævnt under *gidsel*) og »at *krisestyre* situationen« (JP 2003; jf. RO, DanskO *krisestyre*), mens *disciplinærstraffe* (læserbrev i WeekA 2004; jf. DDO *disciplinærstraf*) står på overgangen til verbalafledning med suffiks (Skautrup 1968:261) som i »for nylig lykkedes

det at *berufsverbote* et anstændigt menneske« (læserbrev i JP 2004), »de konservative skulle *brandes* på velfærdsreformer« (JP 2004), »demokraterne har *bøsset* flere penge i kampagnekassen end nogensinde« (ÅrhSt 2004), »Michael Moores iver efter at *karaktermyrde* Bush« (WeekA 2004). Andre verbalsuffikser (til importord) ses i »Også FN's menneskerettighedskommission viser tegn på *dhimmificering* ved at gøre knæfald for sharia« (Brix, Hansen & Hedegaard 2003), »det onde, som ikke blot skal betvinges, men fremfor alt kodificeres og *juridificeres*, så det i alle detaljer var muligt at vide, hvad der var tilladt og forbudt« (Ole Thyssen i WeekA 2004); »en *elitiseret* proces« (Fjord Jensen 2004), »det lykkes nationalisterne at *hegemonisere* den politiske debat« (Frandsen 1996), »disse landskaber blev først *helleniseret* i senklassisk tid« (Hansen 2004), »Hukommelsestræning er blevet identificeret med *idiotiserende* udenadslære« (Spang-Hanssen 2004).

Betydning

Hvad det gælder her er det som sprognævnsløven af 1997 kalder »nye ordanvendelser«, altså ikke at forstå som nye ord eller ordforbindelser, men specifikt som ændringer i allerede etablerede ords betydning. I det følgende oplister jeg de vigtigste eksempler i mit materiale, ordnet alfabetisk under lemma med mindst ét citat og eventuelt, hvor omstændighederne indbyder til det, en ledsagende summarisk kommentar.

adstadig »Udstillingen indeholder adstadige dragter (bl.a. en ministeruniform)« (JP 2004; metonymisk om ting)

afbigt »Alligevel foretrækker nogle danske politikere altså at gøre afbigt over for terrorismen og dens bagmænd« (leder i JP 2004; dvs. 'knæfald'?)

afgrænse »kreativitet og lyst til noget nyt, uden at gammelt og gamle afgrænses« (JP 2004; dvs. 'udgrænses')

afkapsle »den angelsaksiske nykritik var i streng forstand æstetisk og afkapslede sig som sådan fra samfundets politiske frigørelsestraditioner« (Fjord Jensen 2004)

afklæde »Her ses hun, før hun afklædte sig sit lange hår« (WeekA 2003; thi »til sidst lod hun sig klippe korthåret«)

afkøbe »Var det for at afkøbe vores dårlige samvittighed?« (B.T. 2003; dvs. 'betale os fra')

aflad »Syge personer kan få aflad for voldtægtsfantasier på mange tusinde sider på internettet« (ÅrhSt 2003; dvs. 'afløb')

- aflåse* »Udvalgets papirer er aflåst i et pengeskab« (JP 2004; metonymisk for 'indelåst i et (aflåst) pengeskab')
- afsiige* »Derfor afsagde han sig i går borgmesterhvervet« (JP 2003; normalt *frasagde*)
- afvæbne* »Hussein skal afvæbne selv, frivilligt, uden at gøre modstand« (WeekA 2003; dvs. 'nedlægge våbnene', jf. eng. *disarm*)
- alter: til alters* »da de for år tilbage vandrede til alters med den, de troede var den eneste ene« (ÅrhSt 2003; omtydning af *gå til alters* 'modtage nadveren')
- andrage* »boligarealet andrager 94 m²« (annonce i ÅrhSt 2003; normalt kun om beløb)
- anfægte* »De radikale anfægter regeringen for modsætninger i uddannelsespolitikken« (JP 2003; dvs. 'angriber')
- angivelig* »angivelige rygter om, at Tyskland ville indføre et protektorat i Danmark under besættelsen« (Historie 2003; tautologisk)
- anstød* »Romerbrevet har givet anstød til teologisk nytænkning« (Müller 2004; normalt *givet stødet til* – men jf. DDO *anstødssten* 'udløsende faktor')
- apartheid* »en apartheidspolitik. Ægteskaber mellem germanere og romere var forbudt« (Mortensen 1991; overført fra sydafrikanske forhold i 20. årh.)
- appelsinfri* »tv-stationen Al-Jazeera virker ikke altid helt appelsinfri i sin journalistiske dømmekraft« (B.T. 2004; om anden usikkerhed end den der skyldes indtag af alkohol)
- beklumret* »NN kan stadig vinde ifølge meningsmålingerne, men udsigterne er beklumrede« (JP 2004)
- binde op på* »Forestillingen om at være et folk var bundet meget op på, at man havde den samme konge« (Pittelkow 2004; traditionelt *bundet til*)
- bone* [afledt af sb. *bon*] »Nej, det eneste, der her i landet boner ud, det er, hvis du stjæler en ispind i et supermarked. Så er du færdig« (ÅrhSt 2004)
- bramfrihed* »Anne Louise Hassing fremstiller med overbevisende bramfrihed Kirstens naivitet, sårbarhed og skrøbelige sind« (WeekA 2004)
- bunde* »valgdeltagelsen, der bundede med 16,5% i 1855« (Frandsen 1996)
- bælgravende* »ved Gällivare om sommeren var det jo bælgravende lyst også midt om natten« (Dalgaard 2002)
- bærbar* »at centret drives videre på et bærbart økonomisk grundlag« (Ritzau i JP 2003; dvs. 'bæredygtigt')

- desavouere* »Det vakte irritation, at konservative kræfter havde held til at desavouere påstanden om folkets enighed« (Frandsen 1996; uden personobjekt)
- dyb*, adj. (fortsat udvidelse af brugen som adv. i betydningen 'i høj grad', jf. DDO) »Vi er dybt privilegerede« (SøndA 2004), »dybt begavede mennesker« (læserbrev i JP 2004), »avisens dybt kvalificerede litteraturanmelder« (JP 2004), »det kræver viden, humor, livserfaring og slagfærdighed at være netop det: dybt overfladisk« (WeekA 2004)
- fløjlsrevolution* »der er lang vej hjem, før man kan tale om succesfuld fløjlsrevolution i Georgien« (JP 2003; overført fra Tjekkoslovakiet 1989, jf. Jarvad 1999)
- fodnote* »han har placeret sine fodnoter parallelt med teksten og ikke omme bagi« (JP 2004)
- forhale* »chimpanserne fandt det klogest at forhale til et mere sikkert sted« (Holmqvist 2003; intransitivt, ikke om skib)
- forsage* »de østtyske magthavere havde måttet lade Moskva gribe ind i 1953 og var bange for at forsage igen« (JP 2003; dvs. 'gå fejl, komme til kort', jf. tysk *versagen*)
- fortidsminde* »Henrik Ibsens skuespil har typisk som omdrejningspunkt en opgravning af fortidsminder, der sluttelig fører til katastrofen« (Spang-Hanssen 2004)
- forudse* »Andragendet forudså, at der skulle oprettes en filialbank i Viborg« (Frandsen 1996; dvs. 'forudsatte')
- frakende* »idet loven ikke giver ham nogen mulighed for at frakende sig ansvaret« (Hoff 1997; dvs. 'fralægge sig')
- frasige* »at det var muligt at frasige sig de øvrige grundejeres krav om rebning og nyfordeling« (Hoff 1997; dvs. 'afvise')
- frembringelse* »Vimosefundet har en broget frembringelseshistorie, og genstande derfra er spredt på mindst otte samlinger« (Skalk 2004)
- fremkommelighed* »firehjulstrækkeren er kendt for sin fantastiske fremkommelighed« (BiA 2003; dvs. 'evne til at komme frem')
- glimte* »det er ikke alt guld, der glimter« (Ken Farø i DSt 2003; traditionelt *glimrer*)
- gærde*: *sidde på gærdet* »flertallet har foreløbig valgt at sidde på gærdet og afvente, hvordan situationen udvikler sig« (JP 2004; efter eng. *sit on the fence* 'undgå at beslutte sig')
- henhold* »Syrien ønsker at være drivkraften bag de beslutninger, der tages i henhold til palæstinenserne« (SøndA 2004; dvs. 'i forhold til')
- hånd*: *sidde på hænderne* »Skal vi blot sidde på hænderne? Nej. For gør

alle det, sker der intet« (Samuelson 2004; efter eng. *sit on one's hands* 'forholde sig passiv')

indgangsportal »den russiske revolution – det, som vi engang så hen til som indgangsportalen til en ny menneskehed« (Jakobsen 1990; overført brug)

jævnføre: imp. *jævnfør* »så betyder det jo sådan set ikke, at man ikke skal opføre sig jævnfør konventionerne, siger forsvarsministeren« (JP 2004; dvs. 'i henhold til, efter'); ligeledes »Jf. cirkulære nr. 158 om salg af statens faste ejendomme, forbeholder Vejdirektoratet sig ret til frit at vælge mellem de indkomne tilbud« (annonce i JP 2004)

lagune »Her er der en lagune i danskernes bevidsthed anno 2004« (JP 2004; omtydning, i normen *lakune*)

liebhaber »Villa. Utraditionel og spændende liebhaber – på pragtfuld grund« (annonce i OddA 2004; metonymisk om ting).

Nye ord

Under min spredte læsning støder jeg jævnlig på ord der forekommer mig at være nye i dansk. I en del tilfælde viser det sig dog, ved kontrolopslag i først og fremmest RO, NDO, Jarvad 1999, DanskO og DDO, at det aktuelle ord eller udtryk er behørigt ordbogsført – at det altså kun var nyt for mig og med god samvittighed kan lades ude af videre betragtning. Men genfinder jeg det ikke i nogen af ordbøgerne, exciperer jeg et eller flere citater i mest muligt oplysende kontekst. Alligevel er det ikke nær altid at betydningen og brugen er helt klar, og bl.a. derfor afstår jeg i almindelighed fra redaktionelle kommentarer i den følgende liste over fund af nye ord og udtryk – nye i det mindste i den forstand at de ikke er registreret i nogen af de nævnte moderne ordbøger. Som det let vil ses, frembyder en del af materialet eksempler på produktive orddannelsestyper (sammensætning, afledning) som for så vidt kunne være citeret under Orddannelse ovenfor, men det overordnede kriterium er at det givne ord i sin helhed (udtryk og indhold) er nyt i den nævnte forstand.

afnotere »I det danske KFX-indeks er en række firmaer blevet afnoteret« (ÅrhSt 2003)

afterparty »Filmholdet har fulgt seernes favorit fra forberedelserne op til showet og til fejringen af sejren ved afterpartyet« (tv-program i JP 2003)

aftrækkerfisk »En fisker i Vedbæk fangede en helt ukendt fisk i Øresund: En grå aftrækkerfisk. Den er kun én gang tidligere og for mange år siden registreret i danske farvande« (JP 2004)

- anational* »den anationale helstatstankegang« (Frandsen 1996)
- bagagerumssalg* »Bagagerumssalg på Brugsens parkeringsplads 23/8 kl. 10-13. Det koster 10 kr. at opstille en bod« (annonce i OddA 2003)
- baggårdspuma* »Nørrebroknægten og baggårdspumaen Otto Brandenburg fylder 70 år« (JP 2004)
- bagudskuende* »tage udgangspunkt i bagudskuende betragtninger« (Frandsen 1996)
- bar* sb. »nogle få Bounty-chokoladebarer« (ÅrhSt 2003); »Som regel fik fangerne også forskellige barer med havregryn eller peanutbutter« (Davidsen-Nielsen & Seidelin 2004)
- begravelsesbinderi* »Alt i begravelsesbinderi og blomster. Fri levering til nabokirker« (annonce i OddA 2004)
- biouorganisk* »professor i biouorganisk kemi fra 2002« (Kraak 2004/05)
- bistandspræst* »Menighedsrådene i Hundslund og Torrild har nu fundet en bistandspræst til at hjælpe sognepræsten. Det er NN, der netop er ved at være færdig med sin uddannelse« (OddA 2004)
- bloddrivende* »Jugoslavien, som spillede en vigtig, til tider bloddrivende rolle på Balkan i det 20. århundrede« (leder i JP 2003)
- blodudtrækning* »På hans højre hånd er der nu et stort blåt mærke med tydelige blodudtrækninger« (JP 2004; normalt *blodudtrædning*)
- dendrodatere* »faskiner fastholdt af lodrette stokke, der er dendrodateret til 840-841 e.Kr.« (Hoff 1997)
- dhimmi* »dhimmier, betegnelsen for monoteister der har accepteret islamisk overherredømme« (Brix, Hansen & Hedegaard 2003)
- drifte* »Men netop derfor er det heller ikke underligt, at befolkningerne sprogligt, og derfor efterhånden også mentalt, er driftet fra hinanden« (Uffe Østergård i JP 2003; jf. eng. *drift*)
- enerum* »De sidder frivilligt i enerum. Fordi de føler behov for den sikkerhed en mur og en lukket dør giver« (formanden for Dansk Fængselsforbund i WeekA 2004)
- farvetrappe* »Farvetrapperne, som fremkommer når man lag for lag af-dækker de forskellige farver, som har været lagt på i tidens løb« (GIBy 2003)
- fedte af* »Jeg råbte, at de skulle tage og fedte af, og at de ikke havde noget at lave ude hos os, sagde et vidne i retten« (ÅrhSt 2003)
- forkørsel* »Lederen af instruktøruddannelsen har set en forkørsel på filmen. Han synes, det er i orden, at scenen er taget med« (JP 2004)
- fotobrev* »Skriv trygt, du vil ikke fortryde det. Kun fotobreve besvares« (kontaktannonce i JP 2004)

- fotosvar* »Gensidig diskretion. Kun fotosvar« (kontaktanonce i JP 2004)
- fradisputere* »Men selv om man mener, at de i Danmark af indvandrere fødte muslimer er danske, kan ingen djævel fradisputere mig, at der i så tilfælde er tale om en ny og anderledes form for danskhed« (kronik i JP 2003)
- frelæse* »en meget traditionel biografisk læsemåde der entydigt fremlæser enheden mellem liv og værk« (Lützen 2002)
- fundrig* »Lucy er navnet på de forstenede knogler, som forskere har fundet i den fundrige dal i Østafrika, Great Rift Valley« (Gjørup 2000); »Uppåkra, den fundrigeste oldtidsbebyggelse i Sydsverige« (Skalk 2004)
- fyraftensgudstjeneste* »Holme Kirke. Onsdag d. 6. okt. kl. 17.00. Fyraftensgudstjeneste« (brochure for 8270 Højbjerg 2004); »en ny omgang 'fyraftensgudstjenester'« (OddA 2005)
- førhistorisk* »Flere runeindskrifter kan tyde på, at det onde øje var kendt i Norden allerede i førhistorisk tid« (Lassen 2003)
- førmoderne* »frygt for at det moderne danske samfund kommer til at rumme voksende førmoderne og autoritært prægede etniske parallelsamfund« (Pittelkow 2004)
- gadehverver* »gadehverver. At være medlemshverver på gaden kræver tålmodighed« (MagaSinet, Scleroseforeningens medlemsblad 2004)
- gearknop* »Mænd bruger knoppen, i hvert fald når de skifter gear i en bil. Momo fremstiller en serie eksklusive gearknopper i lækre materialer« (Motor 2004)
- glaspest* »den såkaldte glaspest, som kan gøre gammelt glas uklart og porøst« (Skalk 2004)
- handelslærer* »handelslærer NN, f. 1930« (Krak 2004/05)
- huskesnor* »Kogebøgerne er udstyret med huskesnor« (JP 2004; som fx ofte i salmebøger, i Politikens Billedordbog Hvad hedder det? (1947) s. 392 kaldt *fast bogmærke*)
- indekat* »Par søger bolig. Har stueren indekat« (annonce i OddA 2004)
- islamofil* »islamofile kristne kirkeledere« (Brix, Hansen & Hedegaard 2003)
- islamolog* »den schweiziske islamolog Tariq Ramadan« (Brix, Hansen & Hedegaard 2003)
- jævntstillet* »et i økonomisk henseende jævntstillet lønmodtagerhjem« (Bjørn 2004)
- kirkefrokost* »Søndag d. 28/11 kl. 10.00. Frederikskirkens 60 års fødselsdag, kirkefrokost« (brochure for 8270 Højbjerg 2004); »Høstgudstje-

neste i Odder sognekirke. Efterfølgende er der kirkefrokost i Kirkecenteret« (OddA 2004)

kravlepram »Kravlepram stjålet. En kravlepram er et camouflagedfarvet fartøj til andejagt« (OddA 2003)

landechef »Efter nogle år som distriktschef blev han forfremmet til landechef – først for Danmark og siden for Norge, Sverige og Finland« (Larsen 2004)

liftgardin »nye spændende produkter – såsom liftgardiner« (Larsen 2004)

lokalfødt »Med både malerier og keramik udstiller lokalfødte Heidi H. Frølund nu i det nye galleri« (OddA 2003).

Mens det som sagt kan være tvivl undergivet hvor nye disse ord egentlig er i sproget – citaterne gør i hvert fald ikke krav på at markere terminus a quo – så er det givet at ordene i den følgende gruppe er langt mere bedagede.

Gamle ord

At redaktionen af DDO ved sit tekstvalg – korpus suppleret med eksisterende ordbøger og Dansk Sprognævns ordsamling – har lagt vægt på »at sikre at også forholdsvis sjældne eller blot mindre almindelige ord har en fair chance for at komme med i ordbogen« (DDO 1:60) er givetvis ingen garanti for (og heller ikke at forstå som et løfte om) at alle ord der faktisk er i brug i nutidens almensprog og det nærmest tilgrænsende fagsprog er optaget i ordbogen. Dens ydre omfang – 6 bind a 700-800 sider – har været en uomgængelig forudsætning for finansieringen (Lorentzen & Trap-Jensen 2004a:180), så det har været nødvendigt at vælge: Ordbogen »medtager normalt ikke ord der ikke eller næsten ikke bruges i moderne dansk« (DDO 1:60).

Ligesom jeg jævnlig støder på (formentlig) nye ord, møder jeg imidlertid ikke så sjældent ældre ord og udtryk som er udeladt af de moderne danske ordbøger, antagelig fordi de er faldet for det just citerede kriterium. Men uanset at sådanne ord rimeligvis er marginale, er de altså i brug, og jeg føler mig kaldet til at excerperer dem. Ingen af ordene i den følgende liste genfindes i RO, DanskO, NDO eller DDO, alle derimod i ODS/ODS-S. Foruden et nutidigt hjemmelsted citerer jeg regelmæssigt brugsbestemmelsen i ODS med tilhørende trykkeår; for polyseme ord gælder karakteristikken kun den aktuelle betydning.

affælde »anmelderen affælder en dom så utvetydig, som var den afsagt af Æresretten« (JP 2003; ODS 1919 »nu ubrugeligt«)

afkant »Fra første færd har vi kun fået lidt at vide om Mary ad gangen, for det nytter ikke, at vi får alle afkanter af hendes liv alt for hurtigt« (JP 2004; ODS 1919 »nu næppe brugeligt«)

afsjæle »lys i vinduerne og ved kisten kunne holde de onde ånder fra døren, og fungere som en yderligere renselse af kroppen, mens den afsjæledes« (Historie 2004; ODS 1919 »sjældent«; DDO osv. har kun *afsjælet* adj.)

aftentid »ved aftentide« (Bjørn 2004; ODS 1919 »skriftsprog« + ODS-S)

aldres »at vores forskellige måde at aldres på kun for en mindre dels vedkommende skyldes genetiske faktorer« (JP 2005; ODS 1919 »sjældent« + ODS-S; sb. *aldrig* afleder DDO etymologisk »af et vb. svarende til æda. *aldres* 'blive gammel'« – men forkortelsen »æda.« er ikke opløst, listen på bagpermen har kun »ænyda. ældre nydansk«)

andrage på »den nørrejyske jernbaneforbindelse med hertugdømmerne, som den viborgske stænderforsamling havde andraget på i 1846« (Frandsen 1996; ODS 1919 »nu næppe brugeligt« + ODS-S med citat 1936)

bebrejde »Under denne sammenkomst havde jeg bebrejdet, at regeringen havde sendt 130 politibetjente til Færøerne og samtidig nægtet, at de måtte bruges« (Elkær-Hansen 1996; ODS 1920 »nu sjældent uden hensynsobjekt / med tingsobjekt«)

benævnt »en plads i de nu hedengangne Venstresocialisters hovedbestyrelse (...) Hun fik benævnte tillidshverv i 1968« (JP 2004; ODS 1920 »forældet«)

bitingsted »med en lukning i Odder foregriber vi sådan set bare begivenhedernes gang, for i sidste ende bliver der ikke mange bitingsteder tilbage« (OddA 2004; ODS-S med citat 1916)

blylodder »blikkenslager og blylodder NN (død 1980)« (Krak 2004/05; ODS-S med citat 1957)

brækfældig »eftersom han aldrig nogensinde opfører sig pinligt, arrogant eller brækfældigt« (læserbrev i JP 2003, betydning uvis; ODS-S »ældre sprog« med citat 1741 i betydningen 'brøstfældig')

bygfældig »I 1627 var Løvel bro bygfældig og måtte istandsættes« (Enemark 2003; ODS 1920 »lidet brugt«)

digevolding »Arealerne med digevoldingerne, som skelvoldene ofte benævnes« (Hoff 1997; ODS-S »arkæologisk sprog«, med citat 1942)

drivjagt »Foruden drivjagt på vildsvin tilbydes individuel jagt på vild-

- svin, ibex, ulve [osv.]« (annonce i JP 2004; ODS 1921 »jægersprog« + ODS-S)
- endda* som konj. »De overså andet – endda det var af uvurderlig betydning!« (Leffers 2003; ODS uden brugsbestemmelse + ODS-S med citat 1935)
- fabrikarbejderske* »Clausen Erik filminstruktør, skuespiller, f. 1942; søn af fabrikarbejderske Lilly C.« (Krak 2004/05; ODS-S med citat 1947)
- forbillede* »Matt 12,40 nævner tre dage og nætter i havdyrets bug som forbillede på, at Jesus skulle være tre dage og nætter i jordens skød« (Müller 2004; ODS 1923 »teologisk sprog«)
- forese* »Forslaget foreså en jernbanelinje fra Ballum til Århus« (Frandsen 1996; ODS 1923 »nu ubrugeligt«)
- fortørke* »historikerne og deres fortørkede kildeangivelser« (WeekA 2003; ODS 1923 »lidet brugt« + ODS-S med citat 1935)
- forvedde* »Senere vil oplysningerne [som måske er usikre] forvedde til kendsgerninger« (Tortzen 2003, overført; ODS 1923 »botanisk sprog«)
- frastå* »man satser på, at de fleste af Iraks militære styrker frastår fra at kæmpe« (B.T. 2003; ODS 1922 »nu sjældent«)
- fremblik* »Men hvad det 180 minutters dokumentarprogram indeholdt af kvaliteter, hvad angår indblik, overblik og tilbageblik, savnede det til gengæld i fremblik og perspektiv« (læserbrev i JP 2004; ODS 1923 »lidet brugt« + ODS-S med citat 1944)
- gangbar* »Bornholmerur i god gangbar stand« (annonce i JP 2003; ODS 1924 »nu sjældent«)
- givelse* »Jyske Lovs givelse i 1241« (Hoff 1997; ODS 1924 sp. 972 »især skriftsprog, lidet brugt«)
- godtykke* »det synspunkt, at man efter eget godtykke simpelthen kan se bort fra demokratiets grundlæggende regler« (leder i WeekA 2003; ODS 1924 »især brugt af sprogensere«)
- henfly* »Hvorfor forskrive sig til risikoen for at blive tidligt tvær eller bare ligeglad og henfly til tilværelsens snævre radius med rekreative sysler og anden åndsfortærelse?!« (WeekA 2004; ODS 1925 »især bibelsk eller religiøst sprog«)
- hvasøjlet* »Odins søn, Thor, beskrives som særdeles hvasøjlet« (Lassen 2003; ODS 1926 »lidet brugt« + ODS-S med citat 1947)
- indgrænse* »efter en glanstid under Salomo falder riget fra hinanden under Rehabeam, der må se sit rige indgrænset til de sydlige dele« (Müller 2004; ODS 1927 »nu lidet brugt« + ODS-S med citat 1928)

- jobsbudskab* »Efterhånden som krigen i 1864 bragte det ene jobsbudskab efter det andet« (Frandsen 1996; jf. ODS 1927 *jobsbud* »nu sjældent«)
- jode* »Et betændt skrubesår på knæet blev jodet og forbundet« (Dalgaard 2002; ODS-S med citat 1954)
- jordlig* »de jordlige toner skabt af snavsede gader, huse og den bare jord« (JP 2004; ODS 1927 »nu ubrugeligt«)
- julebord* »i november 1837 udkom bogen rettidigt til julebordet« (Brøndsted 2004b; ODS 1927 om »bord, hvorpaa julegaver lægges«)
- koncertere* »I forlængelse af traditionen for statsretslige initiativer var der i 1846 planlagt et koncerteret fremstød i stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg med krav om en forfatning« (Frandsen 1996; ODS-S »især ældre sprog«)
- kors for tanken* »denne Jesus fra Nazareth, på en gang sand gud og sandt menneske, som opstod fra de døde. Det er og bliver et kors for tanken« (WeekA 2004; ODS 1929 sp. 145 »sjældent«)
- korsbør* »processionerne hen over landsbyens marker med præstens og kirkens kors – den såkaldte korsbør – var et almindeligt syn i såtiden« (Feldbæk 2004; ODS 1929 sp. 154 »nu ubrugeligt« som variant til *korsbyrd*)
- korsgang* »Altertavlen er inddelt i 16 felter. I et af felterne er korsgangen mod Golgatha fremstillet« (JP 2004; ODS 1929 »sjældent«)
- kranietag* »adskillige menneskeknogler, deriblandt brudstykker af et kranietag« (Holmqvist 2003; ODS 1929 »sjældent«)
- krukkevarm* »Jeg ryster og bæver, hvis der ikke er krukkevarmt i stuen« (ÅrhSt 2003; ODS 1929 »dagligdags sprog, næsten vulgært«)
- landegn* »I landegnene herskede forståelse for, at jernbanen kunne fremme deres sag over for købstædernes privilegier« (Frandsen 1996; ODS 1931 »lidet brugt«)
- landkøber* »omstrejvende forprangere og landkøbere, en gruppe, der ikke havde ret til at drive opkøb af øksne på landet« (Enemark 2003; ODS 1931 »nu næppe brugeligt«)
- lystanlæg* »I 1913 indrettedes et lystanlæg med musiktribune« (GIBy 2003; ODS 1932 »nu lidet brugt«).

Hvad skal det nytte?

Som vi alle ved, er sprogbrugen aldrig i ro. Selv med fremkomsten af DDO som arvtager efter ODS(-S) er det sidste ord ikke sagt; i bedste fald er der tale om at den autoritative leksikalske beskrivelse af det danske

sprog er blevet forlænget med et halvt hundrede år. Man kan beklage at DDO har måttet udelade ord og udtryk som (næsten) ikke bruges i moderne dansk, men det var som allerede nævnt et uundgåeligt vilkår for finansieringen. Tilbage bliver spørgsmålet om redaktionen har skønnet forsvarligt. Blandt de ord jeg har citeret i det foregående er der en del som jeg må tro er leksikaliserede som termer inden for visse fagområder, fx *begravelsesbinderi*, *dendrodatere*, *farvetrappe*, *glaspest*, *kravlepram* – og alligevel finder jeg ikke holdepunkt for at påstå at deres status og frekvens hjemler dem ret til at figurere i »en modersmålsordbog af Den Danske Ordbogs størrelse« (DDO 1:60). Ringen er sluttet.

Men ordene er jo i brug og bør registreres, om ikke i en trykt ordbog, så i det mindste i et arkiv, fx Dansk Sprognævns samling af excerpter, jf. opgaveformuleringen i loven af 1997 (de elektroniske muligheder kan jeg ikke overskue). At det bør gælde (formodede) termer som de citerede er vel klart, men vil man for alvor »følge det danske sprogs udvikling« (lovens § 1), er det nødvendigt at observere et langt større felt og omhyggeligt notere eksempler også på sprogbrug som umiddelbart synes tilfældig eller tilmed fejlagtig.

Inden for det materiale jeg her har lagt frem er der et antal ord og udtryk der forekommer mig at have ret gode chancer for at blive faste ingredienser i sprogbrugen, fx bekendthedsbøjningen *humanioraen*, orddannelsen (en) *briter*, betydningsudvidelsen af *bunde* til 'få en bundplacering', omtydningen af *gå til alters*. Men en sådan (muligvis intersubjektiv) formodning må ikke på forhånd udelukke registrering af underligheder som *aflad* for 'afløb' og *lagune* for 'lakune', for man kan aldrig vide. Hvad fluktuationerne i syntaksen vil føre til på sigt er heller ikke til at forudse. For orddannelsens vedkommende er det overordnede mål at holde øje med de produktive typer, uanset at de i sprogbrugen repræsenteres af enkeltstående ord; og nogle af disse »tilfældige« dannelser vil sandsynligvis være kandidater til leksikalisering.

Når det gælder hvad jeg her har kaldt »gamle ord«, ord der er forbigået i moderne ordbøger, men genfindes i ODS(-S), er det bemærkelsesværdigt hvor mange af dem der på udgivelsestidspunktet, dvs. engang mellem 1919 og 1932, blev ledsaget af brugsbestemmelser som »lidet brugt«, »sjældent« eller endog »nu ubrugeligt«. Er de marginale i sprogbrugen i dag, har de altså efter ODS at dømmes været det allerede for et par generationer siden. Lad være at enkelte af de nutidige forekomster er influeret af sprogbrugen i historiske kildetekster – det kunne gælde fx *bygfældig* eller *koncertere* – men forfatteren har dog fundet dem anven-

delige i sin moderne fremstilling. Under alle omstændigheder er de marginale ord et element i sprogbrugen der fortjener at blive observeret på linje med det gængse eller trivielle.

Udgang

Mens denne artikel blev skrevet, forelå som sagt de tre første bind af *Den Danske Ordbog*, omfattende A-L. Manuskriptfristen har ikke levnet tid til at inddrage ordbogens bind 4 med M-Q, der udkom i marts 2005, end mindre resten af værket som ventes publiceret inden for samme år.

At grundlaget for mine overvejelser således er begrænset til den første halvdel af DDO, anser jeg imidlertid for uvæsentligt; jeg finder ingen anledning til at tro at ordbogens anden halvdel vil tegne et andet billede end den første.

Svarende til at DDO 1-3 udkom i 2003-04, rækker mine her citerede excerpter kun i meget få tilfælde ind i 2005, og da mest for at dokumentere kontinuitet i et tidligere afhjemlet fænomen, fx bøjningsformen *in- get*. Dette eksempel er desuden ét blandt mange der viser at man så godt som intet skal forsværge. I bagklogskabens spotlys kan vi ryste på hovedet ad Jacob Baden, der i 1799 mente at det franske importord *karsesse* aldrig ville gå ud af omgangssproget, eftersom man »strax kan danne et Verbum deraf som man ikke kan undvære: nemlig karsesserer: hvor faer man saadant et Verbum af Kiærtegn? kiærtegnen vil dog vel ingen skiøtte om« (Baden 1799:XI; jf. ODS XI:1170). Men når DDO nu under adj. *krank* anfører de regelrette bøjningsformer -t, -e (ligesom for øvrigt RO, NDO og DanskO), kan man undre sig over dementiet i fortsættelsen: »kun i udtrykket *krank skæbne*«, hvoraf man må slutte at ntr. *krankt* ikke forekommer i sprogbrugen. Og nogen forekomst er rigtignok ikke citeret i ODS. Men et læserbrev i Jyllands-Posten den 18. april 2005 begynder således: »Som gymnasieelev på første år må jeg indrømme, at jeg synes, at det danske skolesystem er krankt«. Heureka! Det er jo almen lærdom at man aldrig skal sige *aldrig* (citeret i DDO 1:148). Det ser ud til at man heller aldrig skal sige *kun*.

Litteratur

- Baden, Jacob, *Dansk ortografisk Ordbog* (1799)
 Bergenholtz, Henning & Vibeke Vrang, *Den Danske Ordbog imponerer og skuffer*, i: *Hermes* 33 (2004a) 149-178

- Bergenholtz, Henning & Vibeke Vrang, Ny dansk ordbog i seks bind for sekretærer og forskere, i: *LexicoNordica* 11 (2004b) 165-189
- BerIT = *Berlingske Tidende*
- BilA = *BilAvisen*
- Bjørn, Claus, *Blot til pynt? Monarkiet i Danmark* (2001)
- Bjørn, Claus, *H.C. Hansen* (2004)
- Boye, Kasper, Den danske infinitivneksus, *Danske Studier* 2002: 17-68
- Brix, Helle Merete & Torben Hansen & Lars Hedegaard, *I krigens hus. Islams kolonisering af Vesten* (2003)
- Brøndsted, Mogens, Efterskrift i H.C. Andersen, *Improvisatoren*, 2. udg. (2004a)
- Brøndsted, Mogens, Efterskrift i H.C. Andersen, *Kun en Spillemand*, 2. udg. (2004b)
- B.T. (dagblad)
- Dalgaard, Jørgen B., *Stadier på en retsmedicinens vej* (2002)
- DanskO = Henning Bergenholtz mfl., *DanskOrdbogen* (1999)
- Davidson-Nielsen, Hans & Matias Seidelin, *Danskeren på Guantánamo* (2004)
- DDO = *Den Danske Ordbog* 1-3 (2003-2004)
- DSt = *Danske Studier*
- Elkær-Hansen, Niels, *Uden fortrydelse. Tilbageblik på over 50 år i det offentlige tjeneste* (1996)
- Enemark, Poul, *Dansk oksehandel 1450-1550* (2003)
- Feldbæk, Ole, *Gyldendals bog om Danmarks historie* (2004)
- Fjord Jensen, Johan, *En Århus-historie. Erindringslinjer* (2004)
- Frandsen, Steen Bo, *Opdagelsen af Jylland* (1996)
- Frederiksen, Peter, *Kindkys af Pol Pot* (2004)
- FrO = Karl Hårbøl mfl., *Fremmedordbog*, 2. udg. (1999)
- Gade, Sven Ove, *Frode Jakobsen* (2004)
- Gjørup, Ivar, *Den sjette sans. Sprog, skrift og liv gennem tre årtusinder* (2000)
- GIBy = *Den Gamle By* (årsskrift)
- Hansen, Mogens Herman, *Polis, den oldgræske bystatskultur* (2004)
- Historie*, udg. af Jysk Selskab for Historie (tidsskrift)
- Hjordtal, Helge, *Tre røde konger* (1999)
- Hoff, Annette, *Lov og landskab* (1997)
- Holmqvist, Birger, *Som mand og kvinde skabte han dem* (2003)
- Jakobsen, Frode, *Slægt skal følge* (1990)
- Jarvad, Pia, *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998* (1999)
- JP = *Jyllands-Posten*
- Karker, Allan, Excerpteringens last, i: *Sproglige åbninger. Festskrift til Erik Hansen* (2001) 441-449
- Krak 2004/05 = *Kraks Blå Bog 2004/05* (2004)
- Larsen, Lars, *Go'daw, jeg hedder Lars Larsen – Jeg har et godt tilbud* (2004)
- Lassen, Annette, *Øjet og blindheden i norrøn litteratur og mytologi* (2003)
- Leffers, Gerda Thastum, *Barndommens oase* (2003)
- Lorentzen, Henrik & Lars Trap-Jensen, Kommentarer til Henning Bergenholtz og Vibeke Vrang, i: *Hermes* 33 (2004a) 179-192
- Lorentzen, Henrik & Lars Trap-Jensen, Kommentarer til Henning Bergenholtz og Vibeke Vrang, i: *LexicoNordica* 11 (2004b) 191-201

- Lützen, Peter Heller, *Danskfagets danskhed* (2002)
MagaSinet (medlemsblad for Scleroseforeningen)
Mortensen, Lars Boje, *Civiliserede barbarer* (1991)
Motor (medlemsblad for FDM)
Müller, Lisbet Kjær & Mogens Müller, *Bogen om Bibelen* (2004)
NDO = *Nudansk Ordbog* (1953ff), specielt *Nudansk Ordbog med etymologi* (1999)
Nielsen, Birgit S., *Karin Michaëlis. En europæisk humanist* (2002)
OddA = *Odder Avis*
ODS = *Ordbog over det Danske Sprog* 1-13 (1919-32)
ODS-S = *Ordbog over det Danske Sprog. Supplement* 1-4 (1993-2001)
Pedersen, Karen Margrethe, Den Danske Ordbog [anmeldelse], i: *Danske Studier* 2004: 171-183
Pittelkow, Ralf, *Forsvar for nationalstaten* (2004)
RO = Dansk Sprognævn, *Retskrivningsordbogen*, 3. udg. (2001)
Samuelsen, Anders, *Vejen til et bedre Europa* (2004)
Skalk = *Skalk. Nyt om gammelt* (tidsskrift)
Skautrup, Peter, *Det danske sprogs historie* 4 (1968)
Skriver, Jens B., *Det Historiske Museum i Århus* (2003)
Spang-Hanssen, Ebbe, *Hukommelsens skæbne* (2004)
SøndA = *Søndagsavisen*
Tortzen, Chr. Gorm, 'Dette må undersøges nærmere' – *Theofrast og botanikkens grundlæggelse* (2003)
Trap-Jensen, Lars, Normering eller deskription i Den Danske Ordbog – mere eller mindre?, i: *LexicoNordica* 9 (2002) 63-78
UTT = *Universitet til tiden?* Debatbog, red. Finn Horn & Henrik Kaare Nielsen (2003)
Vogt, Lino, *Laug, slægt og stat. Den politiske udvikling i Firenze 1281-1295* (2000)
WeekA = *Weekendavisen*
ÅrhSt = *Århus Stiftstidende*